

Kıta Avrupası Din Felsefesi ve Mistik Gelenekler

Recep Alpyağıl, İstanbul : İz Yayıncılık, 2016, 186 sayfa.

*Hülya GÖNDEŞ**

17-19. yüzyıllar içerisinde yer alan Kıta Avrupası felsefesi dünya düşüncesine hükmeden felsefelerden biridir. Bu felsefenin önemli noktalarından birisi geleneksel konuların ışığı altında yeni konuları kendisinde barındırabilmesidir. Bu düşünceye sahip olanlardan ve eserinde bu konuyu işleyenlerden birisi de Alpyağıl'dır.

Giriş kısmında¹ yazar, Analitik felsefe ile Kıta Avrupası felsefesi arasındaki farkı bu iki felsefenin geçmişte ve günümüzde hangi konuları ele aldığını göstererek kısa bir özet yapar. Burada gelenek “-ek” kavramındaki -ek ifadesi üzerinde yoğunlaşan ve “gelenek”in zorla geçmişe dönme veya geçmiş bugüne taşıma olmadığını açıklayan Alpyağıl, bu kavramı geçmiş ile geleceğin iç içe olması, geçmişten beslenerek geleceğe dönük ek-inin bulunması şeklinde tanımlar. Gelenek kavramını, çeşitli düşünürleri örnek vererek ne anlama geldiğini ifade eden yazar, Türkçe ile Kıta Avrupası felsefesinde konu olan “ve” harfini İbn Arabî'yi (ö. 1240) Derrida'ya (ö. 2004) eklemeye, Mevlana'yı (ö. 1273) Foucault'yla (ö. 1984) birlikte düşünmeye ve daha başka isimlerin tefekkür miraslarının kesişen yollarını göstermeye çalışır² Alpyağıl, bu çerçevede “mülemma” ve “metinler arasılık” kavramlarını beyan eder.

Beş bölümden oluşan eserin ilk bölümü, “Ontolojik Bir Bağlaç Olarak Ve'nin Düşünürü Hegel” (ö. 1831) ismini taşır. Hegel'in Kıta Avrupası felsefesi ile Analitik felsefeye etkilerinin neler olduğunu tartışan Alpyağıl, Kıta Avrupası felsefesinin ya Hegelci felsefeden doğrudan etkilendiğini ya da Hegelci felsefenin düşüncesine karşı çıkararak oluştuğunu belirtir. Yani Hegel düşüncesi merkezli hareket edilerek bu düşüncenin ortaya konulabildiğini ifade eder. Hegel'in din felsefesi kavramını ilk defa kullandığını ve bir disiplin haline getirdiğini açıklayan yazar, analitik din felsefesinin yanında Hegelci bir din felsefesi oluştuğunu açıklar. Alpyağıl, Kıta Avrupası felsefesi çalışmalarının önemli bir kısmın “ve” bağlacının oluşturduğunu ve “ve” bağlacının ontolojik yapısını en güzel şekilde mistiklerin anladığını ifade ederek, her şeyin birbiriyle ilintili olması anlamında Hegel'in mistik bir yaklaşımda bulunduğunu belirtir. Yazar, Hegel'in doğu toplumları hakkındaki fikirlerinin neler olduğuna dair birçok kaynağının bulunduğunu belirterek, bunların içerisinde İslam'la ilgili neler söylediğini ve onun İslam düşüncesine nasıl bir etkide bulunduğunu bu kaynaklara bakarak anlayabileceğimizi açıklar. Sonuç olarak Alpyağıl, Hegel'in tek bir konu üzerinde düşünmesinin imkânın olmadığını ifade eder.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hulyagondes@gmail.com.

¹ S. 17-68.

² S. 64.

Yazar, “Onto-teo-lojik Tanrı Tasavvurunu Eleştirmek: Heidegger ve Mevlana Ve...”³ adlı ikinci bölümde, günümüzün Kıtasa din felsefesinin en önemli kavramlarından biri olan “*onto-teo-lojyî*” Heidegger (ö. 1976) düşüncesi üzerinden değerlendirir. Alpyağıl, bu kavramın metafiziksel gelişimin doğasını betimlemek için, Heidegger tarafından icat edildiğini belirtir. Çünkü yazara göre Heidegger, klasik metafiziğin Tanrı’nın illetini, nedenlerin ilk nedeni olma zincirinde yeterli bir açıklama getirilemediğini düşüncesindedir. Yani Tanrı’ya hak ettiği yeri vermedikleri fikrini Heidegger kendisinde barındırır. Mevlana’da çağdaş felsefenin metafiziğindeki Tanrı tasavvuruna getirilen eleştirilerin izini bulmanın mümkün olduğunu belirten Alpyağıl, onun birikimlerinden yararlanmanın, onun metinlerini felsefi sorunlar içerisine alarak, metinlerarası bağlamda değerlendirerek mümkün olabileceğini ifade eder. Yazar, Batı felsefesinin varlık anlayışını şiddetle eleştiren Heidegger’le Mevlana arasında bir yakınlık olduğunu ifade eder. Alpyağıl, Mevlana’nın “illet-i ulâ” kavramını Nazım Hikmet’in değerlendirmelerinden alıntılar yaparak açıklar ve okuyucu tarafından anlaşılmasına yardımcı olur.

“Foucault ve Mevlana: ‘Dışarının Düşüncesi’ ile ‘Aşk Sarhoşluğu’nu Birlikte Düşünmek”⁴ isimli üçüncü bölümde Alpyağıl, Foucault denince ilk akla gelen kavramın “öznellik” olduğunu belirtir. Yazar, değişmez insan özünü ortaya koyan Foucault’un, bu düşüncesiyle insanın sınırlılığı ve Tanrı’yı konuşmada anlamada onun yetersizliği tartışmaları ile paralellik arz ettiğini ifade eder. Foucault’un “Dışarının Düşüncesi” adlı metinde, negatif teolojide varlığını devam ettirmesi, onun mistik bir karakter taşıdığı, hermetik, asketik, ve ezoterik geleneklerle düşünsel akrabalığının olup olmadığı bugün de tartışılmakta olduğunu ifade eder. Foucault, “dışsal” kavramını “sonuçsuz, imgesiz, hakikatsiz, kanıtsız, maskesiz, olumsuz ortaya çıkan, her tür merkezden özgür, ana yurttan azat edilmiş” bir deyim olarak kullanır⁵. Alpyağıl, Foucault’un, dışarının düşüncesini tarif ederken negatif teolojyiyi kullandığını belirtir ve onun mistik teolojiden ayrıldığı nokta olarak da dışarının deneyiminin bir içeriğe dönüşmemesi olduğunu ifade eder. Yazar, hem Foucault’un hem de Mevlana’nın herhangi bir ekolde özdeşleştirilemeyeceğini açıklar. Mevlana’daki aşk sarhoşluğu ile Foucault’un “eskirik” kavramı arasında benzerlik olup olmadığını inceler ve ikisi arasındaki benzerliğin yüzeysel olmadığını sonucuna ulaştır.

Yazar, “Metinlerinin-Arasında Deleuze’ü ‘Tanrı’nın Sarhoşluğu’ Olarak Okumak”⁶ adlı dördüncü bölümde, Deleuze’ün (ö. 1995) yeniözellik, metinsellik, yazım, düşünce ve politika geliştirme çabası içerisinde olduğunu belirtir. Alpyağıl, Deleuze’ün “aktif nihilizm” kavramını kullandığını ve bu kavramın geç dönem metinlerinde içkinlik planı kavramına denk geldiğini ifade eder. Aktif nihilizm ve pasif nihilizm kavramlarını da açıklayan yazar, Deleuze’ün yapıtlarında psikolojik, sosyolojik ve ekonomik terimlerle yeniden bağlam kazanmış olan mistik bir metafiziğin vecdi terimlerini oluşturan felsefi bir konumu

³ S. 69-96.

⁴ S. 97-118.

⁵ S. 101.

⁶ 119-137

olduğunu belirtir⁷. Deleuze'unun metinlerini okurken Tanrı'nın sarhoşu olarak okuyup okuyamayacağımızı soran Alpyağıl, onun eserlerinin bu tür olumlamalara kapı araladığını ifade eder. Yazar, Deleuzecü içkinlik düzlemini mistik geleneklerinin içinde düşünür ve onda mistik çağrışımların olduğu hissini bulduğunu belirtir. Mistik bağlamda değerlendirme imkânını sağlayan şeylere örnek olarak da onun kullanmış olduğu vecd kavramını verir.

“Tanrı'nın “İz”inde Ol-uş-mak: Derrida ve Bir Ortaçağ Sufisi Hayret Vadisinde”⁸ adlı beşinci bölümde Alpyağıl, Derrida'nın genel olarak “yarı kavramalara” ayrıntılı bir şekilde yer verilmesine rağmen “iz” kavramının onun kadar öne çıkmadığını ifade eder. Yazar, “iz” kavramının teolojik bir anlam taşıdığını belirtir. Bu kavrama göre, eser varsa müessir de olmalıdır. Yani bir “iz” varsa, bu izin bir de sahibi olması gerekir. Alpyağıl, Derrida'da “iz” kavramının, teolojik boyutu ile beraber onun bir başka yönü olan köken fikrine de götürdüğünü ifade eder. Bu geriye doğru takip edildiğinde, bir kökene yani kendisi “iz” olmayan müessire ulaştırır anlamını taşır. Yazar, Derrida'da sınırlı “iz” teolojik “iz”e, sınırsız ya da genel “iz” ise sınırsız “iz”e yani mistik olana götüreceğini belirtir. Neye Tanrı deniyorsa o Tanrı değildir ama Tanrı'dan bir “iz” taşır. Alpyağıl, Feridüddin Attar'ın (ö. 1221) Derrida'yı özetlediğini ve piramit analogisiyle anlatmak istediği şeyin Attar'ın şu sözleriyle benzerlik taşıdığını ifade eder; “Ne işaret sığar, ne aşikâr anlatılır, ne kimse onu bilir, ne kimse ondan bir nişane bulur! Arş da ancak bir tılsım, âlem de!”, “Bütün âlemi, seninle görüyorum da âlemde senden bir iz bile göremiyorum! Herkes, senden bir nişanedir verdi... Fakat ey sırları bilen Tanrı, nerede senden bir nişane?”⁹.

Sonuç olarak; eserin üzerinde yoğunlaştığı “gelen-ek” kavramı, aynı zamanda gelecektir. Yani yazar, dünü okudukça, bugünü inşa etmek ve bugünün yapıtlarıyla da geleceğin temellerini atmak olarak tanımlamaktadır. Kıta Avrupası felsefesinin gelen-ek kavramıyla yeni alanlara taşınabileceğini düşünen Alpyağıl, Türkiye'deki bazı önde gelen mistik düşünürleri bu geleneğin içine katılabileceği fikrindedir. Alpyağıl, eserin her bir bölümünde farklı Kıta felsefesi filozoflarının düşüncelerini ele alır. Türk mistik gelen-ek içerisinde olanları -Mevlana ve Feridüddin Attar gibi- ve bu filozofların düşünceleriyle kesişen noktaları ele alarak, Türk mistiklerinin Kıta Avrupası felsefesinde bir konuma sahip olduğunu belirtir.

⁷ S. 127.

⁸ S. 139-154.

⁹ S. 149-150.